

Пономаренко А. Б.

(м. Вінниця)

ХУДОЖНЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ТА КНИГОДРУКУВАННЯ В 1917 – 1918 РР.

Українська національно-демократична революція, яка відбулась як закономірний результат багатовікових національно-визвольних устремлінь нашого народу, зіткнулася з небаченими труднощами, викликаними досить низьким загальним рівнем національної самосвідомості широких верств українського народу. Національна самосвідомість відіграє надзвичайно важливу об'єднуючу роль у духовному житті суспільства. І не потребує доказів ствердження того, що результат національно-визвольних змагань будь-якого народу залежить від рівня його національної самосвідомості. Тому на важливому місці серед завдань національно-визвольної революції в Україні стояла боротьба і праця на терені національної культури і освіти. Найголовнішою метою було відродження національної думки і національного почуття, які б згуртували український народ в єдиний моноліт у боротьбі за національні інтереси. Засобом для цього мала стати діяльність кращих представників української культури, спрямована на розвиток національної освіти, рідної мови, літератури і мистецтва, збереження пам'яток вітчизняної культури, відродження і розвиток народних традицій.

Надзвичайної ваги завдання – прилучення народних мас до української культури – національно свідома інтелігенція намагалась розв'язати і шляхом видавничої діяльності. Як зауважив Д. Дорошенко на сторінках "Нової ради", "відродження національного життя з початком революції викликало нечуваний попит на українську книжку, й на короткий час весь книжковий

запас, який був по книгарнях, вичерпався без останку, отже зразу з'явилась потреба не тільки у виданні нових книжок і брошур, які б відповідали на питання дня, а й перевиданні давніших творів літератури, особливо таких, що ... сприяють пробудженню чуття національної свідомості"¹.

В галузі видавництва ще за тяжких для українського друкованого слова часів самодержавства були досягнуті певні здобутки. Про це свідчать успіхи таких українських видавництв як "Час", "Вік", "Ранок", "Криниця", "Дзвін" та інших. Але український видавничий рух до Лютневої революції прямо залежав від коливань внутрішньополітичної ситуації в країні.

Після революції всілякі обмеження щодо книгодрукування та української преси були ліквідовані, і успіхи українства в цій галузі були особливо разючими. Протягом 1917 р. в Україні різко зросла кількість видавництв, а в 1918 р. їх налічувалось 104². З багатьма видавництвами активно співпрацювали діячі літератури і мистецтва. Основну увагу вони звернули на видання підручників і популярних книжок для народу, а також кращих зразків класичної літератури.

З метою забезпечення українських шкіл підручниками і навчальними посібниками було створено видавництво "Українська школа". Одним із його керівників був письменник С. Черкасенко. Видавництво надрукувало серію книжок під загальною назвою "Українська педагогічна бібліотека", де були зібрані праці відомих українських педагогів: В. Науменка, С. Русової та інших³. Першими книжками видавництва до цієї серії стали праці С. Черкасенка "Т. Шевченко і діти" й "Шевченко – педагог"¹. Видавництво займалось також забезпеченням шкіл наочним приладдям.

Завдяки невтомній праці відомих діячів української культури П. Холодного, Т. Сушицького, Л. Білецького, О. Дорошкевича та інших членів Центрального бюро Всеукраїнської учительської спілки було створено Всеукраїнське учительське видавниче товариство (ВСЕУВИТО), яке мало виключно просвітні цілі і видавало шкільні підручники⁵.

Відновили свою діяльність старі київські видавництва "Вік" і "Час". Письменник В. Королів-Старий реорганізував видавництво "Час" на акціонерне товариство з чималим капіталом і повів його на зразок західноєвропейського підприємства. Видавництво друкувало твори класиків української літератури, переклади творів зарубіжних авторів, підручники для шкіл. На загальних зборах членів видавничого товариства було ухвалено розпочати друкування дитячих книжок, казок, альбомів для розмальовування. З діяльністю видавництва "Вік" пов'язані імена О. Лотоцького, С. Єфремова, В. Прокоповича.

Із видавництвом "Друкар" тісно співробітничав відомий літературознавець П. Зайцев. Він очолив редакційний відділ і організував низку видань, які стали яскравими подіями літературного життя в Україні: "Антологія римської поезії" М. Зерова, поетичні збірки П. Тичини⁶. Особистою заслугою П. Зайцева було залучення до роботи видавництва Г. Нарбута. Разом з ним до роботи у видавництві прилучився його приятель – відомий знавець українського мистецтва В. Модзалевський.

В "Українському видавництві" в Катеринославі працювали письменники А. Кащенко і В. Самійленко. А. Кащенко був заступником голови видавництва. Коли через матеріальні скрути постало питання про закриття видавництва, він звернувся за допомогою до населення. У зверненні письменник закликав громадян надавати позики і вносити членські паї, щоб не припиняти діяльності видавництва⁷. Серед перших книжок, виданих "Українським видавництвом", були "Як жив український народ" Б. Грінченка і заборонені поезії Т. Шевченка.

Закладались також і приватні видавництва: М. Грушевського, А. Кащенко, М. Грінченка. У Полтаві активно діяло видавництво Г. Маркевича, яке спеціалізувалося на випуску літератури рідною мовою. В 1917 р. завдяки зусиллям письменника з'явився найповніший на той час "Кобзар", твори І. Карпенка–Карого, М. Кропивницького, А. Кащенко та інших українських письменників.

Прикметною особливістю років національно-демократичної революції в Україні стала активізація української преси. Газети і журнали видавались не тільки в губернських центрах, а й у повітових осередках. Звичайно, рівень більшості видань не був достатньо високим. Іноді вони лише задовольняли мінімальні потреби українського населення в отриманні інформації. Часто преса виконувала агітаційні функції, чимало часописів видавалися політичними партіями для пропаганди своїх ідей. Представники художньої інтелігенції одразу прилучилися до видання преси. І там, де на чолі газет і журналів стояли літератори, для яких літературна діяльність була професією, рівень видань був значно вищим, роль часописів у суспільному житті – вагомішою. До того ж, маючи певний дореволюційний досвід роботи у виданні газет і журналів, вони змогли так повести справу, що їх видання виходили стабільно, незважаючи на складні суспільно-політичні умови.

Майже через 3 роки після заборони царським урядом газети "Рада" Товариство для підмоги літературі, науці і штуці відновило її видання. 25 березня 1917 р. газета відродилася під назвою "Нова рада". Згодом вона стала партійним органом українських соціалістів-федералістів. Редактором газети знову був обраний літературознавець А. Ніковський. В першому номері газети була опублікована стаття М. Грушевського "Велика хвиля", в якій він, захоплений революційним піднесенням, писав: "Велика хвиля настала! Впали з України кайдани... Ми можемо знову рішати про себе, становити право для себе і будувати долю свого народу, своєї землі"⁸. А. Ніковському вдалося залучити до видання газети відомих діячів української культури. У "Новій раді" друкувались Х. Алчевська, М. Біляшівський, М. Загірня, В. Елланський, М. Жук, О. Лотоцький, І. Огієнко, В. Прокопович, П. Стебницький, П. Холодний, В. Науменко, Г. Чупринка та інші. Мистецтвознавець К. Широцький вів у газеті рубрику з історії світового мистецтва, друкував статті з етнографії України. В. Королів-Старий знайомив читачів з подіями культурного життя України. С. Єфремов подавав нариси про видатних класиків української літератури. Завдяки

діяльності цих митців газета крім чисто інформативної функції виконувала і просвітницьку – прищеплювала людям любов до української культури.

Видатний український письменник В. Винниченко був редактором щоденної "Робітничої газети", перший номер якої побачив світ 30 березня 1917 р. "Робітничка газета" була офіційним органом ЦК УСДРП. Одним із засновників часопису був відомий знавець українського мистецтва Д. Антонович. Він вів у газеті відділ "Театр і музика", постійно давав рецензії на нові вистави, що ставились на сценах столичних театрів.

В центральному органі УПСР – газеті "Боротьба" співробітничали літератори М. Шаповал, В. Елланський, Г. Михайличенко. В есерівській газеті "Народна воля" свої поезії друкували Г. Чупринка, К. Поліщук, Б. Лепкий, О. Журлива, О. Олесь.

До редколегії "Київської земської газети" входили В. Прокопович і Б. Дорошкевич. Їм вдалося з дев'ятого номера розпочати видання часопису українською мовою. В передовій статті редакція пояснила цю зміну так: раз газета видається для селян, а тут селяни – українці, то і газета повинна виходити українською мовою⁹.

Чимало часописів видавались у провінції. Гортаючи їх, можна переконатися, що відомі українські літератори брали активну участь у їх виданні. У "Новій громаді", що видавала в Харкові Рада Слобідської України, друкувались А. Заливчий і Г. Михайличенко. Останній входив до редколегії цієї газети¹⁰. В іншій харківській газеті "Рідне слово", яку видавав Український організаційний комітет, статті на актуальні теми друкував Г. Хоткевич, свої вірші публікувала М. Загірня. З "Вісником товариства "Просвіта" у Катеринославі" активно співпрацював А. Кашенко. Він вів постійну рубрику "На війні", де знайомив читачів з подіями на фронтах Першої світової війни. Л. Волошка і Я. Савченко друкувались у газеті "Громадянин" – органі Волинської Української Ради. Завдяки невтомній діяльності О. Пчілки, яка активно працювала в редакції "Газети Гадячського земства", цей часопис став користуватись великою популярністю серед

читачів. Товариством "Просвіта" у Золотоноші видавалось "Вільне слово", де часто з'являлись твори Ю. Шкрумеляка і місцевого поета В. Шинкаренка. В. Самійленко співробітничав із газетою "Степ" у Павлограді. Прикладів, подібних цим, було дуже і дуже багато.

З падінням царської влади відновився журнал "Літературно-науковий вісник". Редактором знову стає М. Грушевський. Вісник зібрав навколо себе кращі літературні сили країни: М. Зерова, П. Тичину, М. Івченка, Л. Старицьку-Черняхівську, П. Стебницького та багатьох інших. Більша частина нового, що з'являлося в літературі, побачило світ саме на його сторінках. Державні справи змусили М. Грушевського відійти від керування місячником. Редакцію очолив його брат О. Грушевський¹¹. Але М. Грушевський не пориває з журналом і надсилає до нього свої статті не тільки на політичні теми, але пише й про літературні події.

"Шлях" – ще один літературний місячник, що почав виходити майже одночасно з відновленим "Літературно-науковим вісником" спочатку в Москві, а з четвертого номеру був перенесений до Києва. Серед поетів, що брали участь у видавництві журналу, зустрічаємо імена Х. Алчевської, М. Вороного, А. Кримського, О. Олеся, В. Тарноградського, М. Філянського, М. Чернявського, Г. Чупринки. Цікавою і знаменною подією стала поява місячника "Книгарь" Він почав виходити в Києві з 25 серпня 1917 р. як своєрідний інформаційний бюлетень, що відбивав бурхливий розвиток українського друкованого слова і орієнтував читача у великій кількості книжкової продукції. Першим редактором часопису став В. Королів-Старий, талановитий письменник і публіцист¹². На сторінках "Книгаря" зустрічались імена найвідоміших у той час українських письменників та публіцистів. Ось деякі з них: М. Шаповал, М. Левицький, С. Єфремов, А. Ніковський, В. Прокопович, Л. Старицька-Черняхівська, К. Широцький та інші¹³. виправдовуючи свою характеристику – "Літопис українського письменства", – журнал оперативно подавав широкий і кваліфікований огляд книжкової продукції в Україні.

Діячі літератури і мистецтва не могли залишити українських дітей без власного журналу. Це було дуже важливе завдання – прищепити дітям смак до справжньої літератури і мистецтва. З жовтня 1917 р. в Києві почав виходити ілюстрований двотижневик для дітей "Волошки". У його виданні брали участь Д. Антонович, М. Бойчук, М. Загірня, М. Жук, М. Левицький, Н. Романович-Ткаченко, С. Русова, В. Самійленко, П. Стах, П. Холодний, С. Черкасенко та інші відомі діячі української культури.¹⁴

Отже, кращі представники української художньої інтелігенції стали на чолі бурхливого розвитку української преси і книгодрукування. Завдяки їх діяльності в 1917 р. в Україні нараховувалось близько 70 українських видавництв, які видали 814 назв книжок українською мовою, з величезним на той час тиражем¹⁵. В тому ж році українською мовою виходило 63 періодичних видання¹⁶. Як зазначив С. Єфремов на сторінках "Нової ради", "Гімн вільному слову може лунає безборонно і безборонно ж воно може служити вільному народові"¹⁷.

ПРИМІТКИ

¹ Дорошенко Д. Українське письменство в 1917 році // Нова рада. – 1918. – 10 січ.

² Історія української літератури. ХХ століття. У 2 кн. Кн. 1: 1910 – 1930-ті роки. – К., 1993. – С. 76.

³ Нова рада. – 1917. – 20 трав.

⁴ Книгарь. – 1917. – №1 – С. 28.

⁵ Нова рада. – 1917. – 7 лист.

⁶ Міяковський В. Павло Зайцев // Сучасність. – 1968. – Кн. 3. – С. 106.

⁷ Вісник товариства "Просвіта" у Катеринославі. – 1917. – 8 квіт.

⁸ Нова рада. – 1917. – 25 берез.

⁹ Там же. – 19 трав.

¹⁰ Нова громада. – 1917. – 10 лист.

¹¹ Дорошенко В. Літературно-науковий вісник // Літературно-науковий вісник. – 1948. – Кн. 1. – С. 50.

¹² Дашкевич Я. "Книгарь" – журнал епохи революцій і контрреволюцій // Україна. Наука і культура. – К., 1966. – Вип. 25. – 1991. – С. 30.

¹³ Книгарь. – 1918. – №1. – С. 47.

¹⁴ Нова рада. – 1917. – 6 жовт.

¹⁵ Козаченко А. Українська культура: її минувщина й сучасність. – Харків, 1931. – С. 115.

¹⁶ Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917 – 1919 рр. – К., 1920. – С. 111.

¹⁷ Сфремов С. Вільне слово // Нова рада. – 1917. – 2 трав.